

Михайло Мовчан

МОВЧАН Михайло Миколайович — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та політології Полтавського університету споживчої кооперації України. Сфера наукових інтересів — філософська антропология, екзистенціальна філософія і психологія, історія філософії.

ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ М.В. ГОГОЛЯ У ДИСКУРСІ ФІЛОСОФІЇ САМОТНОСТІ

У статті розглянута специфіка екзистенціалу самотності у житті і творчості оригінального і самобутнього представника української духовно-культурної традиції М.В.Гоголя.

Ключові слова: *самотність, внутрішня самотність, схильність до містицизму, страхи, духовна криза.*

Західні вчені вже більше століття досліджують феномен самотності в усіх його аспектах. У вітчизняній науці ця проблема значно актуалізувалася лише останніми роками. Наявність феномена самотності в українському суспільстві визнають багато фахівців, але вітчизняна філософська традиція не дала теоретичного синтезу щодо нього. Це пояснюється можливим домінуванням інших ціннісних орієнтацій і системотворчих параметрів. Однак поступово ситуація змінюється і проблема самотності стає сучасною глибоко українською темою. Тому підкреслимо підвищений науковий інтерес до екзистенціалу самотності і пов'язані з ним спроби до філософського осмислення (Б.Голота, Н.Каралаш, Н.Лубенець, Л.Фльорко, Н.Хамітов та ін.). Проте розгляд

Панорама історико-філософської думки

самотності як особливого філософсько-антропологічного феномена в українській духовно-культурній традиції ще є досить фрагментарним, не цілісним.

Мета цієї статті полягає в аналізі самотності в житті і творчості М.Гоголя як оригінального і самобутнього представника української духовно-культурної (художньо-літературної) традиції.

М.Гоголь зображує у своїх українських повістях світ «загубленої» української людини, й зокрема старосвітського поміщика. Екзистенціал самотності він передає через смислообраз „безрідність». За М.Гоголем, «безрідність», або чорнота душі, з'являється від диявола і репрезентується як непомірна заздрість, жадова багатства. Особливо самотніми у письменника є «бісівський чоловік» Басаврюк («*Вечір на Івана Купала*») і чаклун із «*Страшної помсти*».

М.Гоголь утверджував, що на самотність хворіють ті, які втікають від людей і не люблять їх. Таким виступає Петро з повісті «*Вечір на Івана Купала*». Він не пам'ятає свого роду, тому й названий безрідним. Це означає, що персонаж не має внутрішнього духовного стрижня. У тяжку для себе хвилину, коли наречену віддають за іншого, Петро продав Басаврюкові за золото власну душу. Гроші і заздрість штовхають його на страшний злочин. Хлопець зарізав дитину: «Як божевільний, ухопився він за ніж і безневинна кров бризнула йому межі очі» [3, с.104]. Багатство не принесло чоловікові щастя, задля якого продав власну душу і життя.

Безрідний молодий філософ Хома Брут у «*Вії*» ніби й зараховує себе до козацького роду і прагне переконати себе, буцімто козак, однак втрачає специфічну козацьку чесноту — мужність. Відтак він несправжній козак, тому і блукає і тілом, і душею. У межовій ситуації Хому охоплює страх, який стає причиною його загибелі. «Я знаю, чому пропав він: тому, що побоявся. А якби не боявся, то відьма нічого б не могла з ним зробити» [3, с.450], — такого висновку дійшов його товариш

Панорама історико-філософської думки

Тиберій Горобець. Безрідність у М.Гоголя означає відірваність від субстанційної основи. У «Вії» цією основою є причетність козацтва до Батьківщини. Оскільки немає козацтва і Козаччини, перевівся запорозький рід, то безрідність — це симптом самотності.

Із циклу М.Гоголя «*Петербурзькі повісті*» слід виділити твір «*Шинель*», де автор показав, з одного боку, парадний бік російської столиці — розкіш Невського проспекту, палаців і площ, а з другого боку — страшну безодню, блискучої столиці, глибин якої ще ніхто не бачив. У цій прірві зникає все людське, талановите, тут губляться надії та мрії, індивід почувається нікчемним, спустошеним і нестерпно самотнім. У жахливому світі чин заміняє людину, ненормальне сприймається як нормальне, а неймовірна фантастика відступає перед суворою правдою життя.

Ім'я головного героя Акакія Акакійовича Башмачкіна з початку твору не називається автором. Це стає своєрідним засобом характеристики мертвого й бездушного світу бюрократизму. Тут людина не є людиною, вона не живе повною мірою, не має навіть свого імені, адже тільки чин визначає всю систему стосунків у такому світі.

У повісті повідомляється, що «є в Петербурзі сильний ворог усіх тих, що отримують чотириста рублів платні на рік чи близько до цього. Ворог цей не хто інший, як наш північний мороз» [4, с.121]. Хоча йдеться про суворий петербурзький клімат, але з підтексту зрозуміло, що не стільки він визначає колізії, які відбулися з Башмачкіним, — холодно, безпритульно, не затишно і самотньо в цьому місті людині. Вона нікому не потрібна, ніхто не простягне їй руку допомоги. Саме тут, у Петербурзі, Башмачкін опинився сам-на-сам зі своїм великим горем, коли зносилася стара шинель. Тут, у Петербурзі, він ступає по кам'яних плитах якомога обережніше, щоб не стерти черевиків і заощадити копійку на нову шинель. Тут, у Петербурзі, де повз нього щодня проходять тисячі людей,

Панорама історико-філософської думки

Акакій Акакійович настільки самотній, що навіть нова шинель здається йому бажаною подругою: «Він немовби одружився, немовби якась інша людина була присутньою разом з ним, немовби він був не сам, а якась приємна подруга життя погодилася проходити поруч із ним дорогою життя, — і подругою цією була не хто інша, як та ж шинель, на товстій ваті, на міцній підкладці без зносу» [4, с.127].

Із появою нової шинелі Башмачкін раптово відкриває для себе новий Петербург, починає розрізняти окремі обриси світу, в якому живе. Та все ж таки столиця залишається для маленької людини холодною і мертвою пустелею, безмежною, як море, де немає жодного захисту. І в цьому її самотність. Петербург мовчки спостерігає за тим, як з Акакія Акакійовича якісь невідомі люди знімають шинель і потім, так само мовчки, стежить за його спробами добитися справедливості. Звертаючись до різних посадовців, Башмачкін відчуває той холод, що з усіх боків віє від петербурзьких установ. А після того, як «одна значна особа» остаточно зруйнувала його надію знайти захист, петербурзький вітер став причиною його хвороби. «У своєму житті він ще не був так розпечений генералом, та ще й чужим. Він ішов по хуртовині, що свистіла на вулицях, роззявивши рота, збиваючись із тротуарів; вітер, за петербурзьким звичаєм, дув на нього з усіх чотирьох сторін, з усіх провулків. Миттєво надув на його горло жабу, і дістався він додому, не в силі промовити жодного слова; весь розпух і зліг у постіль. Таким сильним іноді буває належне розпикання! Наступного дня у нього виявилася сильна гарячка. Завдяки великодушному існуванню петербурзького клімату хвороба розвинулася значно швидше, ніж можна було очікувати...» [4, с.137]. Петербург відібрав у Акакія Акакійовича не просто шинель, а й останню надію і жагу до життя. Це спричинило хворобу горла, а згодом і смерть.

Він постійно перебував у маренні. «Нарешті Акакій Акакійович спустив дух. Ні кімнати, ні речей не опечатува-

Панорама історико-філософської думки

ли, тому що, по-перше, не було спадкоємців, а по друге, залишалося дуже мало спадку... Акакія Акакійовича відвезли й поховали. І Петербург залишився без Акакія Акакійовича, немовби його в ньому ніколи й не було» [4, с.137]. Таким чином, Петербург постає в повісті М.Гоголя, як місто холодне й мертво. Це місто, де вмирає все живе. Це місто не може не спонукати маленьку людину до болісного переживання самотності й непотрібності. Тут Акакій Акакійович втрачає свої сподівання і гине. У фіналі М.Гоголь стверджує думку про те, що у місті, яке викликає самотність, несе смерть пограбованій і ображеній людині, ніде шукати захисту, крім потойбічної сили.

Одним із великих відкриттів письменника є образ маленької, надзвичайно самотньої людини, який став великою загадкою для сучасників і послідовників митця. Ф.Достоевський, палкий шанувальник творчості М.Гоголя, потім скаже свою знамениту фразу: «Усі ми вирости із гоголівської шинелі», — зауважуючи, що гірка тема маленької самотньої людини стала найбільш пронизливою і найбільш трагічною в російській літературі. Вона звучить і до сьогодні.

Гнітюче почуття власної «загубленості» переслідує і самого М.Гоголя. Воно змучує його духовний світ, бо відбувається «розщеплення» душі. Ще С.Єфремов, характеризуючи внутрішній стан письменника, наголошував, що його переслідує чуття роздвоєності душі [7, с.29]. Микола Гоголь у одному з листів до О.Смирнової зізнався, що сам не знає, хто він є — росіянин чи українець. Гоголева самість, яку він утратив, була переживанням укоріненості в національну історію та культуру. Втрата цього переживання потягнула за собою душевну спустошеність. Саме це почуття внутрішнього розладу М.Гоголь передає у повісті «Страшна помста» через легенду про двох братів, які асоціюються з біблійними Авелем та Каїном. Вони приречені на протистояння, як і Гоголева душа. Втрата самості стала для письменника фатальною хворобою і причиною відходу з життя.

Панорама історико-філософської думки

М.Гоголь є одним із найзагадковіших і до сьогодні не зрозумілих геніальних світових письменників. Щоб простежити і зрозуміти причини і генезис самотності митця, доречно звернутися до деяких важливих фактів із його біографії.

У 1818 році з молодшим братом Іваном М.Гоголь вступив до полтавської гімназії. Тут він пробув недовго. Смерть брата настільки сильно вплинула на хлопця, що його змушені були забрати з гімназії, бо там усе нагадувало про померлого.

У травні 1821 року М.Гоголь почав навчатися у ніжинському ліцеї. У Ніжині жилося краще й легше, але любові до школи він і тут не виявив: був ледачий, неуважний, до уроків ставився абияк, відрізнявся неохайністю, часом насмішкуватістю й зухвалістю у взаєминах з учителями. Хлопець не любив математику, мав слабкі успіхи у вивченні мов, не відзначався і знаннями російського правопису.

Сім'я М.Гоголя багато в чому залежала від магната А.Трощинського. Батько Василь Опанасович був при ньому то управляючим, то актором, а на акторів тоді дивилися, як на блазнів. Усе це, певна річ, школярі знали. Багато однокласників зневажали Миколу, його дратували, висміювали. Непоказний вигляд, незавидне здоров'я теж спричиняли насмішки над ним. А М.Гоголь був самолюбний, знав собі ціну. Майбутньому письменникові було неприємно і незатишно в ліцеї, самотньо серед ровесників, він часто переживав напади тяжкої нудьги й туги. У дванадцять років він скаржився матері: «Мені після канікул зробилося сумно, що будь-який божий день сльози рікою течуть, і сам не знаю від чого» (1821 рік, 14 серпня) [2].

Внутрішньо самотній М.Гоголь шукав розваг по душі: то намагався навчатися грі на скрипці і фортепіано, то розпочинав танцювати, займатися малюванням (і просив матір надсилати йому для цього рами й полотно). Ще у Василівці цікавився театром, спостерігаючи, як батько розважав магната А.Трощинського постановками вистав. В останніх класах ліцею захоплення театром стало ще більш сильним. «Театр

Панорама історико-філософської думки

наш зовсім готовий, — повідомляв він матері, — а з ним разом — скільки задоволень!» (1827 рік, 1 лютого) [4]. Гоголь-юнак (із відгуків сучасників) виявив надзвичайний комічний талант, був натуральний, винахідливий, незвичайно дотепний. Він чудово грав панну Простакову в «Недоростку», ролі старих жінок йому чудово вдавалися. До вистав М.Гоголь готувався ретельно, не пропускав жодної дрібниці. Іншим заняттям, що дозволяло йому втікати від самотності, непривабливого й казенного шкільного життя, були література, художня творчість, письменство.

У ті роки Микола Васильович зовсім не мріяв стати митцем слова. «Я став задумуватися про своє майбутнє (а задумуватися про майбутнє я почав рано, у той час, коли всі мої однолітки думали ще про ігри), думка про письменника мені ніколи не приходила на ум, хоча мені завжди здавалося, що я буду людиною відомою... Я думав просто, що я вислужусь, і все це принесе служба державна» (*«Авторська сповідь»*).

Гоголів шкільний товариш В.І.Любич-Романович згадував: «Гоголь-ліцеїст шукав зближення із селянами і міщанами, після розмов з ними зачинявся у своїй кімнаті і писав. Гоголь любив відвідувати околиці Ніжина, мав там знайомих селян, був на їхніх весіллях...» [2].

Він вийшов зі школи з мізерним запасом наукових знань і, за винятком історії й літератури, не поповнював їх. Однак мертвотний гніт навколишньої обстановки М.Гоголь відчував глибоко. Він зізнавався Г.Висоцькому: «Усамітнюючись зовсім від усіх, не знаходячи тут жодного, з ким би міг злити довгочасні роздуми свої, кому б міг вивіряти думки свої, я осиротів і став чужим у порожньому Ніжині. Я іноземець, що забрів на чужину, шукати те, що знаходиться лише на батьківщині...» (1827 рік, 26 червня) [5, с.17].

«Я не говорив ніколи, — писав юнак матері, — що втратив цілих шість років даремно; ... Я більше переживав горя і нестатків, ніж ви думаєте... Все виносив я без докорів, без

Панорама історико-філософської думки

нарікань, ніхто не чув моїх скарг, я навіть завжди хвалив винуватців мого горя. Правда, мене вважають загадкою для всіх; ніхто не розгадав мене зовсім...». (1828 рік, 1 березня) [5, с.25-26].

Письменник боявся, що доля кине його з натовпом самовдоволеної черні в саму «глушину нікчемності». П.Косяровському він скаржився: «Холодний піт виступав на моєму обличчі від думки, що, може мені доведеться загинути в пилюці, не відзначивши свого імені жодною прекрасною справою, — бути у світі і не означити свого існування — це було для мене жахливо» (1827 рік, 3 жовтня) [5, с.23].

М.Гоголь рано залишив Україну. Його *вабила столиця*, державна служба. У дев'ятнадцятирічному віці разом зі шкільним товаришем О.Данилевським він подався до Петербурга з надією ошчасливити себе і світ великою славою. «Їхав юний Гоголь, — як зазначає М.Жулинський, — з наміром «вибитися в люди» — утвердитися в середовищі літературно-художньої і наукової еліти, прибитися до високого берега столичного життя, а для цього потрібно в першу чергу поселитися у престижному домі, модно одягтися. Особливо мріяв він купити нову шинель, тому що комір старої, зношеної, майже повністю виліз, як у його майбутнього героя повісті «Шинель» Башмачкіна Акакія Акакійовича» [8, с.1].

На перших порах М.Гоголь ледве-ледве вибирався із злиднів, весь час скаржився мамі на самотність, нудьгу, розчарування, матеріальні негаразди, дорожнечу, просив грошової допомоги, тужив за домашнім затишком, за смаком української кухні і ніяк не міг звикнути до клімату й міської атмосфери столиці.

Не викликає заперечення те, що відхід від рідної мови для Миколи Васильовича не пройшов безслідно: він спровокував духовну кризу, відчуття самотності і поклав початок процесу роздвоєння національної свідомості. Російська мова для письменника стала засобом пристосування і самоствердження у Петербурзі, а українська тематика, така екзотична, поетична,

Панорама історико-філософської думки

міфологічна, відтворена російською мовою, провела його, неначе нареченого по вишитому рушнику, в храм російської словесності [8, с.3].

М.Гоголь мріяв про Україну, хотів потрапити до Києва. Особливо натхненно окрилила його дух подана з вуст М.Максимовича ідея посісти кафедру в університеті святого Володимира. Удячний за таку привабливу пропозицію, М.Гоголь у грудні 1833 року писав: «Уяви, я теж думав: Туди! Туди! В Київ! У старовинний, прекрасний Київ! Він наш, він не їхній! Правда ж? Там, чи навколо нього, творилися справи давнини нашої» [8, с.6]. Але не судилося. На заповітне місце було призначено професора Харківського університету В.Циха.

У 1834 році Микола Гоголь обійняв посаду *ад'юнкта-професора* кафедри загальної історії С.-Петербурзького університету. А тут була потрібна холодна присутність духу, вдала дотепність, відсутність думки з приводу того, що на тебе дивляться, тебе слухають... М.Гоголь не витримав і покинув університет. Усе це не для нього, бо він був замкнений у собі, звик до усамітнення. Душею для М.Гоголя була його самотність, а не університетська кафедра із «сотнями очей і тисячею вух». Його особистість звикла до відособлення ще зі школи, з дитячих років.

За деякий час письменник усе-таки здолає сіру північну тугу, розчарування Петербургом і бідність, але не вгамує він ностальгію за домашнім затишком і розкішною українською природою. Пізніше Італія посяде в Гоголевій душі місце «втраченої батьківщини — України» — «батьківщиною душі своєї» назве він «красуню Італію», і буде йому здаватися, що він тут і народився [8, с.4].

У житті митця є два періоди, які оповиті таємницею: це два спалення *«Мертвих душ»* — у 1845 і 1852 роках. Ці періоди психологи пов'язують із кризою середнього віку, яка настає близько 35 років і може тривати протягом десятиріччя. Перше спалення *«Мертвих душ»* (1845 р.) саме припадає на

Панорама історико-філософської думки

початок кризи письменника. У цей час він переживав глибоку внутрішню самотність. В.І.Любич-Романович у спогадах про М.Гоголя підкреслював, що якби письменник пережив свій середній вік і не помер у сорок чотири роки (у сорок три роки. — М.М.), то кінцевим пунктом його життя обов'язково став би монастир... У Миколи Васильовича була особлива психіка, властива для людей замкнутих, заглиблених у себе [9, с.5]. Це частково відповідає на питання, чому М.Гоголь упадає в містицизм в останній рік свого життя, коли він відчув наближення смерті. Риса *схильності до містицизму* була помітна у нього ще в дитинстві (але не слід трактувати всю творчість М.Гоголя як сублимовані переживання дитинства). Це виявлялося в його забобонах, релігійності, страхах тощо. Мама Миколи Васильовича Марія Іванівна вирізнялася підвищеною вразливістю, релігійністю й забобонністю. Марновірним був і батько Василь Опанасович. Дитячу релігійність, очікування вічних мук М.Гоголь зберіг на все своє життя. Під кінець ці настрої посилювалися й ускладнилися, але завжди в них було щось наївне. В Гоголевій релігійності (на відміну від релігійності Ф.Достоевського чи Л.Толстого) більше давнього, ніж сучасного, більше забобонів, ніж віри, більше боязні помсти і покарання, ніж морального почуття.

Микола зростав кволою, хворобливою, вразливою дитиною. Його мучили *страхи*; вже тоді він переживав муки совісті. У дитячому світі письменника вражає наявність неживого, мертвотного. У ньому багато тривожного, неблагополучного: підстерігають нещастя, мучить совість, туга, нудьга, тиша. М.Гоголь чутливо сприймає речі і людей, *але* завжди тільки *щодо себе*. Його думки і почуття, більше, ніж це звичайно буває, зверталися на себе. Підвищену, навіть хворобливу зосередженість на собі вільно чи невільно підтримували в ньому батьки. Хоча Василь Опанасович іноді «для напоумлення» брався за лозину, але водночас і дуже балував сина. Ще більше пестила сина його мати. Його дитячі страхи, забобонність і релігійність, відіб'ються на подальшому житті і творчості.

Панорама історико-філософської думки

Підсумком кризи 1845 року, що супроводжувалася переживанням внутрішньої самотності й спустошення, стали *«Вибрані місця...»*, які вийшли на початку 1847 року (книга виявилася своєрідним еквівалентом другого тому *«Мертвих душ»*). Тут М.Гоголь звернувся зі сповіддю і проповіддю до всієї Росії. Книгу зустріли вороже як критики, так і більшість із читацького товариства. Поразка *«Вибраних місць...»* тяжко подіяла на митця. Навколо нього склалася атмосфера трагічного нерозуміння. В останні роки життя М.Гоголь був пригнічений тягарем своєї моральної самотності (згідно з Е.Фроммом, це означає неможливість використовувати свої людські сили, вияв безпорадності, нездатності активно впливати на світ — речі й людей, цінності й ідеали [11, с. 35-36]). Не малою мірою це зумовлено негативним ставленням до книги з боку осіб, думкою яких він особливо дорожив. Письменник повернувся до *«Мертвих душ»* із переконанням: «тут моє поприще» — і працював над ними аж до смерті. Криза 1845 року, що виявила глибокий розрив між художніми і духовними прагненнями М.Гоголя, в іншому — трагічному варіанті повторилася взимку 1852 року, в ніч на 12 лютого, коли він знову спалив рукопис другого тому *«Мертвих душ»*. (Збереглося в неповному вигляді лише 5 глав).

Душа митця була неспокійною, вона «бунтувала», страждала, прагнула до гармонії, ідеалу. М.Гоголь жадав віри як запоруки душевного спокою і нової ідеї як мети творчої діяльності. Він усамітнився у Франкфурті, все частіше замислювався про поїздку до Єрусалима, щоб укріпити дух і наповнити безсиле тіло вірою у свою пророцьку місію. Усе частіше Гоголеві думки зосереджувалися на наближенні фізичного кінця: «Я тремчу весь, відчуваючи холод безперервний, і не можу нічим зігрітися. Не кажу про те, що схуд увесь як тріска, відчуваю занепад сил і дуже боюсь, щоб мені не померти раніше подорожі в обітовану землю» [1, с.55].

М.Гоголь розумів, наскільки цей світ недосконалий, але що він настільки недосконалий, і вже вступив у фазу внутрішньої руйнації, художник не міг передбачити. Тому й жахався: душа його не змогла витримати такої напруги переживань, і напевно, тому письменник вирішив свідомо покинути цей світ. Люди з його оточення поривалися допомогти, і чим активніше вони старалися, метушилися, впадали біля нього, тим більше митець страждав, мучився від їхнього нерозуміння таїнства завершення життя за власним бажанням [8, с.14].

Він морив себе голодом і, як відомо, лікарі не могли знайти причини фізичної смертельної хвороби М.Гоголя. Доля відмірила письменникові короткий життєвий шлях. Він помер на 43 році життя. Сучасники схильні вважати, що причина його смерті не фізична, вона полягає в екзистенційній самотності. За життя митця була велика слава (перед живим Пушкіним так не схилялися, як перед Гоголем, його любили самовіддано [6, с.9]) і велика самотність. Письменника дуже часто не розуміли, не ошчасливила його доля ні подружньою любов'ю, ні дітьми. В.Сологуб робить припущення, що графиня Г.Віельгорська була «єдиною жінкою в яку був закоханий М.Гоголь» [6, с.350]. І хоч існує немало листів Миколи Васильовича, де він розповідає про свої романтичні захоплення, немає ніяких прямих посилань чи навіть натяків на конкретну, живу дівчину чи жінку. Тільки небесна мрія, ідеальне створіння, і... улюблена самотність, бо «це полум'я (ідеться про кохання. — М.М.) перетворило б мене на прах в одну мить» [10, с.10]. Помер М.Гоголь «у жорстокій тузі незадоволених, нездійснених бажань, ще більш самотній, ніж тоді, коли приїхав «здивувати Петербург» [1, с.52].

Висновок: Самотність у творчості цього видатного представника української духовно-культурної традиції осмислюється у зовнішньому (соціальному) та внутрішньому (екзистенційному) вимірах. Особливо актуальною є *внутрішня самотність* як спосіб віднайдення людиною самої себе, своєї унікальності, неповторності, укоріненості у власну

історію та культуру. Особистість людини при цьому вплетається в систему суспільно важливих відносин і водночас живе власним приватним життям. Самотність у житті і творчості М.Гоголя виявляє себе на цих двох рівнях буття у двох різних аспектах. Філософсько-антропологічний аналіз свідчить про те, що цей великий українець сам неодноразово переживав самотність (певні причини схильності до якої ми знаходимо ще в дитинстві письменника), і це мало надзвичайно великий вплив як на його життя, так і на творчість.

Література

1. *Гоголь М.* Твори: У 3-х томах. / Н.Гоголь. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1952. – Т.1. – 525 с.
2. *Гоголь Н.* Повести. Пьеси. Мёртвые души / Н.Гоголь. – М.: Художественная литература, 1975. – 654 с. 3. Єфремов С. Між двома душами: Микола Гоголь / С.Єфремов. – К.: Б.в., 1909. – 46 с.
3. *Воронский А.* Гоголь. – Режим доступу: [http // www.ukrstor.com. / ukrstor / woronskij_gogol.html](http://www.ukrstor.com/ukrstor/woronskij_gogol.html).
4. *Гоголь Н.В.* Собрание сочинений в 8 т. / Н.Гоголь – М.: Правда, 1984. – Т.8. – 399с.
5. *Жулинський М.* Дві половинки українського серця: Шевченко і Гоголь. – Режим доступу: [http: // www.day.kiev.ua/27883/](http://www.day.kiev.ua/27883/)
6. *Любич-Романович В.И.* Воспоминания о Гоголе. – Режим доступу: [http // www.bibliotekar.ru. / reprint-101 / index.htm](http://www.bibliotekar.ru/reprint-101/index.htm).
7. *Фромм Э.* Бегство от свободы; Человек для себя / Фромм Э.; пер. с англ. – Мн., 1998.
8. *Бестужева-Лада С.* Одинокий гений: Н.В.Гоголь / С.Бестужева-Лада // Смена. – 2001. – №2. – С. 49 – 57.
9. Гоголь без глянца / [сост. текста П.Фокин]. – СПб.: Амфора. ТИД Амфора, 2008. – 430 с.
10. *Соколов Б.В.* Гоголь. Энциклопедия / Б.В.Соколов. – М.: Алгоритм, Эксмо, Око; 2007. – 736 с.

Панорама історико-філософської думки

В статье рассмотрена специфика экзистенциала одиночества в жизни и творчестве оригинального и самобытного представителя украинской духовно-культурной традиции Н.В.Гоголя.

Ключевые слова: *одиночество, внутреннее одиночество, склонность к мистицизму, страхи, духовный кризис.*

Specific character of existential loneliness in the life and creation of original representative of Ukrainian cultural and artistically literary tradition N. Gogol is investigated in this article.

Key words: *loneliness, internal loneliness, alarm, intellectual crisis, tendency to mysticism*